



TIL O'RGANISH VA O'QITISH JARAYONIDA NUTQ MADANIYATINING AHAMIYATI

**TULAGANOVA NARGIZA
FARXOD QIZI**

*Toshkent viloyati Chirchiq davlat
pedagogika universiteti 2-kurs
magistranti, O'zbekiston;
Yusupova Shoirra Batirovna,
O'zbekiston Milliy universiteti
dotsenti, ilmiy rahbar*

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp244-246>

Annotatsiya: *Hammamizga ma'lumki, til bu mamlakatning madaniyati va urf-odatlarini haqida ko'proq ma'lumot beradigan eng muhim unsurlardan biri hisoblaniladi. Ushbu maqolada biz madaniyat va turmush tarzining chet tillarini o'rganishga ijobiy ta'siri haqida ma'lumotlar berishga harakat qilamiz. Maqolada ingliz va o'zbek tillarida mavjud bo'lgan ba'zi muloyimlikni aks ettiruvchi so'zlar ajratib ko'rsatilgan, ularning ikki tildagi o'xshash va farqli jihatlari solishtirilgan. Biz bu maqolada til o'rganish jarayonida madaniyatning o'quvchilar va o'qituvchilarga ta'siri haqida biroz ma'lumot berishga harakat qildik.*

Kalit so'zlar: *lingvomadaniy, nutq odobi birliklari, murojaat qilish, tafakkur turlari va turli guruhlar madaniyati.*

KIRISH

Har qanday tilni o'rganish jarayonida o'sha til madaniyatini bilish zarur. Chunki bu chet tilida o'rganadigan yangi so'zni taxmin qilishga yordam beradi. Tillarni tahlil qilishda madaniyat eng muhim unsurlardan biri hisoblanadi. Chunki san'at, adabiyot, turmush tarzi kabi madaniy muhitni idrok etish til mahoratiga erishishga va o'rganayotganda tilni chuqurroq anglab yetishga yordam beradi. Hayot tarzini tushunish bu o'rgangan har bir yangi so'zga mos ma'noni taqdim etish imkonini beruvchi kontekstga ega bo'lishga o'xshaydi. Ijtimoiy-madaniy fon haqida qanchalik ko'p bilsak, yangi so'zlar, iboralar va nutq usullarini tahlil qilish unchalik murakkab bo'lmaydi.

Ingliz tilida nutq odob-axloq qoidalari nafaqat inglizlar uchun, balki ingliz tilini chet tili sifatida biladigan barcha tajribasiz kishilar uchun zarurdir. Ingliz tilidagi nutq odob-axloq qoidalari o'ziga xos bo'lib, o'zining shaxsiy qoidalari va tartiblariga ega hamda ular ba'zida boshqa tilning nutq odob-axloq qoidalari va me'yorlaridan tubdan farq qiladi. Adabiy tilni uslubda o'rganish muammosi uzoq vaqtdan beri antik falsafaga borib taqaladi. Masalan, Aristotel inson tili ijtimoiy va xilma-xildir, deb hisoblaydi. [1]

Avvalo, nutq madaniyati deganda nimani tushunamiz? Tilshunoslikda bu tushunchaning ta'riflari juda ko'p va shu sababli ham bitta fikrni tanlab aytish biroz murakkabdir. Chunki ta'riflar ko'p, lekin biz barcha ta'riflarni umumlashtirishimiz mumkin, chunki mavjud til birliklarining nutq vaziyati uchun eng kerakli, ifodali nutq usulini tanlay olishi, ixcham, aniq, ixcham, tushunarli bo'lishi, bunda fikr takrorlanadigan, o'z ifodasini topishi mumkin. Bu tinglovchi yoki o'quvchi tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalar bilan bog'liq emas, balki ular ma'lum his-tuyg'ularni uyg'otadi, bularning barchasi o'zida nutq madaniyati tushunchasini qamrab oladi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Qadimgi hind olimlari tilning rang berish xususiyatlari va uslublarni tasniflash uchun ularni bir qator guruhlariga bo'lishgan. [2] Xushmuomalalik nazariyasini faniga kiritgan olimlar Braun va Levinsondir. Va ularning nazariyasi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ingliz va o'zbek tillari odobli so'z va iboralarga boy. O'zbek va ingliz tillarida bo'lgani kabi qarindosh-urug' va do'stlarga murojaat qilishning alohida turlari mavjud.

Braun va Levinsonning fikricha, xushmuomalalikning ikkita asosiy turi mavjud bo'lib, biri tinglovchining ijobiy yuziga murojaat qiladi, ikkinchisi esa salbiy yuzdir. [3]

Bolalar, odatda, ota-onalariga nana, granny yoki granma – buvi, papa yoki bobo – buva, dada-daddy, dada-dadajon, mumiya-mom, oyi-oyijon deb murojaat qilishadi. Suhbat davomida hubby – azizim, sonny-bolajonim, sis-singiljon yoki singilginam kabi murojaatlar ham qo'llaniladi. Ammo shuni yodda tutish kerakki, inglizlar bu kabi murojatni o'z do'stiga emas, balki notanish odamga berganida, odob doirasiga zid hisoblaniladi, ba'zan esa biroz qo'pol yoki odobsiz eshitilishi mumkin. Bunday holda xushmuomalalik bilan so'rash usullarini bilish talab etiladi :

Polite version : Could you tell me the time , please ?

Muloyim shakl: Iltimos, soat vaqtini ayta ilmayisizmi ?

Biroq bu neytral xushmuomalalik darajasiga mos bo'lib, asosan, tanimagan va bilmagan insonlarga ishlatiladi ya'ni oila yoki do'stlar davrasida bu so'rov g'ayritabiiy ko'rinishi mumkin

Ingliz tilida iltimos, rahmat, kechirasiz va xush kelibsiz kabi muloyim iboralar mavjud. Ushbu iboralardan ham rasmiy, ham norasmiy suhbatlarda foydalanish mumkin. Masalan, biz «iltimos» so'zini muloyim so'rovlar va savollarda ham ishlatamiz.

- *Iltimos, oynani yoping?*
- *Iltimos, televizorni o'chira olasizmi?*
- *Eshikni ochib bera olasizmi?*

Ko'rib turganimizdek, ingliz tilida «rahmat» so'zining turli shakllari mavjud. O'zbek tilida “tashakkur”, “minnatdorman”, “katta rahmat”, “yordamingiz uchun rahmat” kabi so'zlar mavjud.

Chet tilini o'rganuvchi sifatida “Excuse me” va “I am sorry ” so'zlarini to'g'ri ishlatishga e'tibor qaratishimiz kerak. “Excuse me” iborasi, odatda, ruxsat so'rash ma'nolari ishlatiladi. “Kechirasiz” – bu ko'p holatlarda ishlatiladigan ibora. Kimningdir e'tiborini jalb qilmoqchi bo'lsangiz, «Kechirasiz» deyishingiz mumkin. Bu so'z o'zbek tiliga “ma'zur tutasiz” deb tarjima qilingan.

Kechirasiz, vaqtni ayta olasizmi? – Excuse me, could you tell me the time ?
“Kechirasiz”, ya’ni «I am sorry», ko’pincha, biror narsa qilgani uchun kechirim so’rash uchun ishlatiladi va o’zbek tilida “kechirasiz” deb tarjima qilinadi.
I am sorry, I am late . – Kechirasiz kech qoldim.

XULOSA

Xulosa o’rnida shuni aytishimiz mumkinki, har qanday tilni o’rganishdan oldin o’sha tilning tarixi va madaniyati haqida ozgina bo’lsa-da xabardor bo’lish kerak. Bu bizga vaziyatga eng mos keladigan so’z va iboralarni tanlashga yordam beradi va muloqotni osonlashtiradi. Bu, shuningdek, yosh o’quvchilarning so’z boyligini oshirishga yordam beradi va ularni ona tilida so’zlashuvchilar kabi gapirishga o’rgatadi. Hozirgi kunda chet tillarini o’rganishning turli yo’llari mavjud. Samarali usullardan biri kitoblarni asl nusxada o’qishdir. Bu o’quvchilarning o’qish malakasini hamda so’z boyligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <http://www.academicresearchjournals.org/IJELC/Index.htm>
2. A.P. The visual means of Indian poetry, Leningrad, 1947, pp. 14-15.
3. Theories on Politeness by Focusing on Brown and Levinson’s